

Jana S. Rošker

Porast rasizmov med pandemijo COVID-19 in ontologija rase: medkulturna primerjava evropske in kitajske tradicije

1 Uvod

Krizne situacije v ljudeh vselej izzovejo strah. Še posebej med pandemijami nalezljivih bolezni med ljudmi cvetijo diskriminacijski vzorci obnašanja, kot sta ksenofobija in rasizem. Tudi čas med globalno pandemijo COVID-19 ni prav nič drugačen; povsod po svetu je razkril in oživil številne prakse, ki izhajajo iz strahu in se kažejo v sovražnih reakcijah nanj, pri čemer je bilo sovraštvo najpogosteje naperjeno proti pripadnicam in pripadnikom najranljivejših in najbolj marginaliziranih družbenih skupin.

Kot sinologinja sem bila že takoj potem, ko so se po svetu razširile prve informacije o »kitajskem virusu«, posebej pozorna na številne latentne, včasih pa celo povsem odkrite izraze sinofobije, ki so bili večinoma naperjeni proti azijskim migrantom, živčim v Sloveniji in Evropi (Rošker, 2020a, 4). Nedorolgo zatem so do nas prikapljale novice o ksenofobnih izpadih Kitajk in Kitajcev, ki so bili najprej uperjeni proti sorojakom in sodržavljankam iz Vuhana¹ in okolice, potem bolj ali manj pavšalno proti vsem notranjim migrantom in migrantkam, ki so se s podeželja umikali v mesto, vrhunec pa so dosegli v napadih, izolaciji, pregonih in zapiranju temnopolte afriške populacije, ki živi in dela ali se izobražuje na Kitajskem (gl. Bothe, 2020, 2; Pai, 2020). Ker je šlo pri tem nedvomno za rasistične izgrede in zlasti ob upoštevanju predpostavke, da naj bi ksenofobija in rasizem temeljila na »prirojenem« strahu pred tujostjo, ki naj bi bil nekaj »obče človeškega«, nas vse to sooča z vprašanjem, ali ni potemtakem tudi rasizem, kot se je oblikoval v tem primeru, nekaj univerzalnega.

V pričujočem sestavku se bom s tem vprašanjem podrobno ukvarjala na osnovi primerjave med kitajsko in evropsko idejno tradicijo. Pri tem bom izhajala iz predpostavke, po kateri je rasizem strukturno družbeni pojav, ki je tesno povezan z zahodno kulturo in razvojem kapitalizma. Kot tak je nastal in se razvijal z roko v roki s stoletja dolgimi procesi kolonializacije. Izhajam torej tudi iz predpostavke, po kateri sta

1 Kot je splošno znano, so koronavirus, ki povzroča bolezen COVID-19, najprej odkrili v kitajskem mestu Vuhan, kjer naj bi izbruhnila prva epidemija. Vuhan je kmalu zatem pridobil svetovni sloves prvega mesta, v katerem so izvajali množično samoizolacijo vseh prebivalcev in prebivalk.

koncept rase in pojav strukturnega rasizma tesno povezana z ekonomsko, politično in aksiološko prevlado »Zahoda« nad tako imenovanimi regijami tretjega sveta in kasneje globalnega juga. Obe predpostavki bom osvetlila z ontološke perspektive in z vidika transkulturnih primerjav.²

2 Strah pred »Drugim« kot posledica strahu pred boleznijo

Številni menijo, da naj bi se ljudje na nalezljive bolezni odzivali nagonsko. Ta vedenjski »imunski sistem« je sestavljen iz vrste psiholoških mehanizmov. Ti odkrivajo signale, ki kažejo na prisotnost patogenih infekcij. Če se pojavijo takšni signali, ti mehanizmi spodbudijo ustrezne čustvene in kognitivne reakcije ter vedenje, ki zagotavlja izogibanje okužbi. Kot sta pokazala psihologa Mark Schaller in Justin Park (2011, 99), je ta sistem zgrajen tako, da sproža mehanizme že na osnovi zelo splošnih signalov, kar lahko privede do načelne averzije tudi do objektov in ljudi, ki v resnici sploh ne pomenijo nevarnosti patogenih okužb. V zadnjih letih so psihološke raziskave razkrile številne provokativne implikacije, ki se kažejo v občutkih gnusa in sovražstva do »Drugega«, kar krepi ksenofobijo in predsodke v interakcijah z ljudmi iz različnih kultur (gl. Liu, 2015).

Tovrstne nagonske reakcije pogosto dojemamo kot osnovo rasizma. Rasno opredeljeno pripisovanje krivde za katastrofe, o katerem pogosto priča zgodovina, ponuja pomemben kontekst, v katerem lahko bolje razumemo povezave med družbenimi pogoji in nastankom kriznih situacij. Zgodovina nam pokaže tudi, da so diskriminiranje, rasizem in pripisovanje krivde za krize »Drugemu« pogosto izvrstno orodje za preusmerjanje pozornosti javnosti od dejanskega pomena ekonomskih, političnih in družbenih odločitev oziroma ukrepov, ki naj bi krize reševali (Pasch, 2020, 2).

Tudi med pandemijo COVID-19 smo bili priča porastu rasizma. V številnih državah se je pokazal v širjenju nezaupanja, strahu in odkrite diskriminacije. V Evropi in Ameriki smo bili v tem času pogosto priča prevladi stereotipov o prebivalkah in prebivalcih kitajskega ali vzhodnoazijskega porekla. V tem se pandemija COVID-19 načeloma ni razlikovala od epidemij virusov ebola ali SARS (Martel, 2020, 4). V prvih tednih po začetku epidemije se je evropski rasizem, ki je bil dotlej latentno prisoten,³ pričel vse jasneje kazati v sovražnem govoru, izolaciji Azijc in Azijcev ter diskriminaciji. Kitajske restavracije so samevale. Prodajalci v trgovinah niso hoteli streči ljudem, ki so bili videti kot Azijci (Kelly, 2020, 3). Celotne nekatere zdravnice niso hotele obravnavati kitajskih pacientov (za konkreten primer v Nemčiji gl. Martel, 2020, 5). Tudi potem, ko se je epicenter pandemije iz Azije preselil na zahod, je bila večina

2 Za podrobno razlago pojma in pomena transkulturnosti ter razlike med transkulturnostjo in medkulturnostjo gl. Rošker, 2021, 11–30 in 121–136.

3 Seveda se je rasizem v Evropi pogosto jasno manifestiral že pred izbruhom epidemije, na primer v odnosu javnosti do migrantske krize.

Vzhodnih Azijcev in Azijk, ki živijo v Evropi, še naprej podvržena sumničavim pogledom in obravnavam.⁴

Izbruh epidemije, do katere je najprej prišlo v večmilijonskem kitajskem mestu Vuhan, je bil po vsej verjetnosti povezan s pomanjkljivimi higienskimi razmerami na mestni tržnici z živimi živalmi, med katerimi so bile tudi divje. Vse to je v zahodni javnosti sprožilo val zgražanja nad prebivalci tega mesta in Kitajske na splošno. Kitajci in Kitajke so v očeh svetovne javnosti postali »primitivni« ljudje z nizko stopnjo kulture. To je v evroameriških družbah kmalu privedlo do eksplozivnega porasta sinofobije in novih oblik rasizma, ki so bile neposredno povezane s predsodki in so temeljile na pomanjkanju poznavanja kompleksnih dejavnikov, ki merodajno določajo vsako kulturo, njene vrednote in vzorce obnašanja ljudi, ki v njej žive. Esencialistično dojemanje »Drugih« ter posplošujoči pogledi nanje kot na nosilce določenih značilnosti, ki naj bi bile posledica njihove rasne pripadnosti, so ponovno prodrli v ospredje. Hkrati smo bili marca, aprila in maja 2020 priča ksenofobnim in rasističnim izgredom tudi na Kitajskem, kjer so jim botrovali strahovi pred ponovitvijo epidemije oziroma drugim valom obsežne in eksplozivne širitve novega koronavirusa (Fifield, 2020).

Pri tem se postavlja vprašanje, ali je rasizem resnično univerzalni pojav, do katerega v kriznih razmerah nujno prihaja povsod po svetu, saj naj bi, če upoštevamo zgoraj opisane predpostavke psiholoških raziskav, temeljil na biološko oblikovanih nagonških odzivih vseh pripadnic in pripadnikov človeške vrste na bojzani in strahove pred »drugáčnostjo«. A če si rasizem ogledamo z nekoliko širše perspektive, ki upošteva tudi epistemološke in ontološke dejavnike razumevanja »Drugega«, se kot veliko bolj verjetno pokaže, da imamo pri tem pojavu opravka s specifično kulturno zasnovano ideologijo, ki jo je mogoče uporabiti »kot dokaj učinkovit politični mehanizem nadzora širših krogov populacije ter ohranjanja interesov finančnih in političnih elit v družbah centra, ki so svojo modernizacijo zgradile na kolonializmu« (Rošker, 2020b).

3 Epistemologije dihotomij

Sociologija razlikuje med dvema vrstama ali tipoma rasizma. Prvi je individualen in se kaže v rasističnih izpadih v medčloveških oziroma medosebnih odnosih. Ta tip rasizma se nanaša na rasistične predpostavke, stališča in obnašanja posameznice ali posameznika ter pomeni »takšno obliko rasno pogojene diskriminacije, ki temelji na zavednih in nezavednih individualnih predsodkih« (Henry in Tator, 2006, 329). Pri tem je pomembno predvsem dejstvo, da se takšni rasizmi kažejo na osebni ravni in jih je torej treba ločiti od tako imenovanega strukturnega rasizma (p. t.). V tej obliki rasizma so

4 Kot profesorica na Oddelku za azijske študije sem tesno povezana s številnimi azijskimi kolegi in kolegicami, ki so mi v času po izbruhu pandemije tako rekoč dnevno poročali o diskriminacijskem odnosu številnih ljudi do njih, pa tudi do njihovih sonarodnjakov, živečih v drugih evropskih ali ameriških državah.

neenakosti ukoreninjene v idejnih osnovah delovanja družbenega sistema, ki izključuje pomembno število članic in članov določenih družbenih skupin ter jih diskriminira pri možnostih udeležbe v osrednjih družbenih institucijah. Izvori sistemskega oziroma strukturnega rasizma so tesno povezani s kolonializmom, ki je eden osrednjih stebrov zahodne modernizacije ter njene ekonomske in politične prevlade.⁵ In korenine obojega, kolonializma in rasizma, so tesno povezane s prevladujočimi svetovnimi nazori in aksiološkimi sistemi, ki so sooblikovali evropske družbe od antike do danes.

Ideja »rase« je družbeno konstruirani koncept, ki nima neposredne zveze z biološko zasnovano ljudi. Številni teoretiki menijo, da se brez uvida v tovrstno konstruiranost ne bi mogli učinkovito boriti proti diskriminacijam, ki so povezane s takšnimi kategorizacijami:

Današnje trditve, da so spolne identitete družbeno konstruirane in ne biološko določene, so mogoče samo na temelju kartezijske tradicije. Sodobnega feminizma in protirasizma ne bi moglo biti brez Descartesove miselnosti (Žižek, 2020, 6).

Obe izjavi, ki ju vsebuje ta citat, sta evrocentrični; prva zato, ker predpostavlja, da je dualistični model kartezijske filozofije edina možna perspektiva resničnega in edino pravilnega razumevanja razmerja med dejanskostjo in njenim dojetjem, druga pa zato, ker v svoji retoriki poudarja samo posledico, ne pa tudi razloga feminističnih in protirasističnih gibanj ter tako izpostavi pozitivne konotacije učinka, ne da bi upoštevala negativnost vzroka. Tako kot brez prevlade patriarhata v družbi ni potrebe po feminizmu kot družbenem gibanju, tako brez pojava rasizma ni potrebe po protirasističnih ukrepih. S tem ne želim zatrjevati, da je bil patriarhat prisoten samo v družbah, v katerih je nastal in se razvil koncept kartezijskega dualizma. A tako kot v različnih družbah obstajajo različne oblike patriarhata, morajo biti različna tudi feministična gibanja, ki so specifične reakcije nanje. Zato »modernej feminizem«, ki predpostavlja (kot pove že njegovo ime) modernizacijo, morda ni najboljša oblika boja proti tistim oblikam patriarhata, ki izhajajo iz drugačnih socialnih in kulturnih specifik, kot so tiste, ki so oblikovale predmodernej in modernej evropski tip patriarhata.⁶

Pri prenašanju koncepta rase na druge, »neevropske« kulture je ta problematika še bolj pereča. Do teh prenosov je prišlo v procesu kolonializacije in prodora kapitalizma v neevropske regije. Zato je vsakršno govorjenje o obstoju strukturnega rasizma v neevropskih družbah problematično in pre nagljeno, dokler ne izdelamo analiz in

5 Za zelo dobro in informativno analizo tega pojava gl. prvi dve poglavji knjige Timothyja Keegana (1997) *The Colonial Roots of Racism: Colonial South Africa and the Origins of the Racial Order*.

6 Odličen esej o problematiki nereflektiranega prenašanja zahodnega modela emancipacije in boja za enakopravnost žensk na kitajsko družbo je napisala anarhistka He Zhen, ki je živela na pragu 20. stoletja (Gl. He 1983, 98–107). (Za slovenski prevod ključnih postavk tega eseja glej Rošker, 2020c, 31–32.)

pridobimo dokazov za to, da naj bi strukturni rasizem obstajal tudi v nekaterih neevropskih kulturah, ki niso poznale modernega kolonializma, ki se je vzpostavil v procesih nastanka in razvoja kapitalizma.

A vrnimo se k prvi predpostavki gornjega citata in pogledjmo, ali je kartezijanski dualizem, tisti epistemološki model torej, ki ponuja vpogled v ločnico med telesom in duhom, res edini kognitivni vzorec, ki nam je na voljo. Neizrečeni temelj gornjega citata je namreč podmena, ki vsaj v kontekstu politične osveščenosti priča o superiornosti dualističnega pogleda na svet in ki implicitno predpostavlja, da je razlikovanje med tako pomembnimi segmenti resničnosti, kot sta (biološka) materialnost in njena družbeno-idejna interpretacija, mogoče zgolj na temelju dualističnega modela.

Moja kritika tovrstnih podmen je osnovana na temeljih metodoloških in teoretskih predpostavk kitajske filozofije.⁷ Četudi je ta filozofija v svojem bistvu holistična, je hkrati osnovana na relacijskem omrežju, ki je binarno strukturirano. Klasični kitajski model binarno strukturiranega relacijskega holizma, ki deluje v okviru binarnih kategorij,⁸ temelji na načelu komplementarnosti, v kateri oba protipola, ki sestavljata binarni model, nista v vzajemnem protislovju, temveč je njuna vzajemno opozicionalna pozicija popolnoma recipročna. V tem modelu se protipola vzajemno dopolnjujeta in sta soodvisna. V takšnem modelu sta torej tudi narava in kultura entiteti, ki sta sicer vzajemno ločeni, vendar ločnica med njima ni fiksna in statična, temveč spremenljiva in dinamična; v takšnem videnju sta narava in kultura v nenehni vzajemni interakciji in pod nenehnim vzajemnim vplivom.

Zato ne preseneča, da je v okviru kitajske idejne tradicije razlikovanje med naravo in kulturo splošno znano in k običajnemu ter splošno veljavnemu modelu dojemanja sveta sodi najkasneje od predqinskega obdobja⁹ naprej. Oglejmo si najprej, kakšno mnenje o naravi in kulturi ima Konfucij, najznamenitejši predstavnik staroveške kitajske kulture in miselnosti. Eden najbolj znanih citatov, ki opisujejo razmerje med prirojenimi in priučeni elementi osebnosti, je: »Glede na to, kar je prirojeno, smo si vsi ljudje zelo blizu, razlike med nami izvirajo iz tega, kar je priučeno«¹⁰ (Lunyu s. d. Yang Huo, 2).

Konfucij je torej izrecno zanikal relevantnost kakršnih koli prirojenih, tj. bioloških razlik med ljudmi; to še zdaleč ni slučajno, če pomislimo, da je ena temeljnih

7 To pa seveda ne pomeni, da je kitajska filozofija edini možen diskurz (poleg kartezijanskega), ki omogoča uvid v dihotomijo med naravo in kulturo ter racionalno interpretacijo te dihotomije.

8 Najbolj znana in najsplošnejša binarna kategorija kitajske tradicije je *yinyang*, ki označuje razmerje med sončnim in senčnim delom hriba; gre torej za prikaz razmerja med latentnim in manifestnim oziroma pasivnim in aktivnim.

9 Predqinsko obdobje se nanaša na čas pred prevlado avtokratske dinastije Qin (221–206 pr. n. št.), ki je izvedla prvo združitve vsekitajskega cesarstva. Je sinološki *terminus technicus* in označuje dobo razcveta starokitajske filozofije, ki v glavnem sovпада z obdobjem Vojskujočih se držav (475–221 pr. n. št.) znotraj prevlade Vzhodne dinastije Zhou (771–256 pr. n. št.).

10 性相近也，習相遠也。

značilnosti konfucijanske šole poudarjanje pomena izobrazbe in izobraževanja na temelju takšnega pogleda na svet, ki bi ga lahko označili kot vrsto socialnega konstruktivizma. Socializacija na temelju izobrazbe je ena temeljnih postavk konfucijanske miselnosti. Pri tem je pomembna univerzalistična predpostavka, po kateri je tovrstna socializacija možna za vse ljudi – torej tudi ne glede na njihovo »raso« ali »spol«. Tako v Konfucijevih *Razpravah* beremo tudi: »Izobražujejo se lahko vsi ljudje, ne glede na (socialno) kategorijo, ki ji pripadajo«¹¹ (Lunyu s. d. Wei Ling Gong, 39).

Po drugi strani mora biti strukturalni rasizem, ki tvori ideološko osnovo kolonializma in s tem modernega kapitalizma, nujno osnovan tudi na konceptu rase. Kot nakazuje gornji citat iz Konfucijevih *Razprav* in kot bomo videli v nadaljevanju, takšna konceptualizacija sebstva v referenčnem okviru kitajske filozofije ni možna.

4 Ontologija rase

Koncept rase se je razvil v okviru evropske idejne tradicije. Četudi je znanstveno popolnoma neutemeljen, je imel kot standard kategorizacije človeških populacij v zgodovini zahodne miselnosti zelo velik vpliv: »Z biološkega vidika rase ne obstajajo, je pa še vedno zelo razširjeno prepričanje v tovrstno kategoriziranje, ki je imelo zgodovinsko gledano gromozanske posledice v dojemanju npr. 'belega' Evropejca drugih ljudstev in ki se je kazalo v dominaciji, eksploataciji in ubijanju 'podrejenih' ljudstev« (Gulič, 2015, 7). Ontološke predpostavke koncepta rase so v moderni, postrazsvetljenski evroameriški filozofiji seveda problematizirane. Vendar je – za razliko od referenčnih okvirov klasične kitajske filozofije – sama zasnova tradicionalne evropske miselnosti strukturirana tako, da omogoča obstoj koncepta rase kot kategorije, temelječe na substanci oziroma esenci kot fiksno določenem zbiru vseh substančnih značilnosti.

V Evropi 18. stoletja se je oblikoval koncept rase kot sklop »biovedenjskih esenc«, osnovanih na naravnih, torej bioloških danostih. Kategorija rase je še danes razširjena in se – zgodovinsko dokazani problematičnosti navkljub – uporablja v številnih znanstvenih disciplinah, denimo v medicini (gl. Ramšak, 2020, 9), ter s tem prispeva k zmotnemu dojemanju rase kot naravne tvorbe. Družbeni pojav rasizma torej temelji na preživeli biološki predpostavki o obstoju koncepta rase in »rasnih skupin, katerih lastnosti naj bi se dedno prenašale iz roda v rod in naj bi bile lastne vsakemu posameznemu članu iste rasne skupine« (Gulič, 2015, 53). Četudi koncept rase in obstoj tako imenovanih rasnih skupin nimata znanstvene osnove in četudi med filozofi, sociologi in antropologi že dolgo obstaja tako imenovano »ontološko soglasje« (Mallon, 2006, 529), ki izpostavlja neobstoj kakršnih koli biovedenjskih esenc, sta se obe kategoriji, kategorija rase in kategorija rasne skupine, ohranili v obliki družbeno skonstruiranih

11 有教無類。

entitet¹² (p. t.). V teh enotah se je rasni esencializem še naprej obdržal in kot tak še vedno pogosto igra osrednjo vlogo v sodobnih razpravah o konceptu rase (p. t.).

V okviru dojetanja narave in kulture kot protipolov znotraj dihotomnega vzorca številne sodobne feministične teorije postavljajo pod vprašaj že samo zasnovo tradicionalne evropske ontologije in sovpadajočo metafiziko. Izpostavljajo namreč, da ni možna nobena »čista« ontološka kategorija, saj koncepta »bivanja« nikoli ni mogoče zares ločevati od njegove družbene percepcije (Haslanger, 1995, 113). Tak pogled na resničnost sovпада s prej omenjenim staroveškim kitajskim modelom vzajemno komplementarnih interakcij pojmovnih protipolov, na katerih slonita tudi specifični kitajski disciplini ontoepistemologija (Tan, 2018, 282) in ontohermenevtika (Cheng, 2003).

Na Zahodu pa dojetanje bivanja, ki transcendirata statične evropske konceptualizacije biti in identitete,¹³ pogosto razumevamo zgolj kot produkt kartezijskih paradig in kasnejše razsvetljenske filozofije: »Etnične korenine in nacionalna identiteta za kartezijske filozof/inje enostavno ne sodita v kategorijo resnice« (Žižek, 2020, 6).

Ker tu govorimo o medkulturnih primerjavah, se moramo tudi na ta citat ozreti z vidika transkulturnih interakcij. Tudi če oba v njem navedena koncepta za kartezijske filozofe ne sodita v kategorijo resnice, to, prvič, še ne pomeni, da ima kartezijska filozofija monopol nad odločanjem o tem, kaj v to kategorijo sodi in kaj ne. In drugič, ne glede na to, da so vrednote (in vrednotenje) kartezijske filozofije nekaj popolnoma drugega kot splošno prevladujoče vrednote populacij v družbah, v katerih ta filozofija prosperira in v katerih se je razvila, je zopet treba poudariti, da sta oba koncepta, tako koncept etničnih korenin kot koncept nacionalne identitete, nekaj, kar je specifično za območje evroameriških idejnih sistemov, v katerih sta tudi nastala. Seveda pa to ne pomeni, da ta koncepta v drugih regijah sveta ne obstajata. Tudi kitajski vladi, denimo, zelo dobro služita pri zatiranju nehanskih, (predvsem centralnoazijskih in drugih muslimanskih) etničnih skupin. Vemo namreč, da sta bila v 18. stoletju skupaj z mnogimi drugimi idejnimi konstrukti iz Evrope izvožena na Kitajsko v sklopu ideoloških transferjev znotraj modernizacijskih procesov.

Za medkulturno razumevanje gornjega citata sta pomembni še dodatni postavki. Prvič je treba poudariti, da se v kitajski filozofiji nikoli ni razvila razprava o »resnici«, saj so smisel in veljavnost tega koncepta kot statične in univerzalno veljavne entitete ovrgli že najvplivnejši predqinski filozofi.¹⁴ To ne velja samo za relativistične daoiste in

12 Kot taka sta bila v procesu transferja modernizacije v neevropske družbe prenesena tudi na Kitajsko.

13 Pri tem gre za ontologijo nespremenljivosti biti, kakršno je utemeljil predsokratik Parmenid, saj je njegova statična ontologija postala osnova kasnejših oblik razvoja, ki so prevladale v zgodovini evropske miselnosti.

14 Osnovno vprašanje tradicionalne kitajske filozofije se ne glasi »Kaj je resnica?«, temveč »Kje je Pot?«, oziroma, prevedeno v današnji jezik, »Kakšna je metoda (spoznanja)«?. (Za podrobnejšo razlago te distinkcije gl. Hall in Ames, 1998, 103–185.) Ta procesni vidik ontoepistemologije najdemo celo v delih številnih sodobnih kitajskih filozofov, denimo pri Li Zehouju in njegovem sistemu antropohistorične ontologije (gl. van den Stock, 2020, 16).

predstavnik procesne filozofije konfucijanstva, temveč tudi za klasične logike, kakršen je Mo Di (Fraser, 2012, 351), ki je sicer priznaval obstoj pragmatične, normativne in celo semantične resnice, ne pa tudi njenega obstoja v absolutnem pomenu, v kakršnem prihaja do izraza v korespondenčnih in koherentnih teorijah. Gornji citat torej govori samo o tem, da koncepta etničnih korenin in nacionalne identitete v okviru kartezijske filozofije nista resnična v smislu, da ne ustrezata dejstvom, kar pomeni, da ljudi ne moremo enačiti z njihovimi etničnimi koreninami ali nacionalnimi identitetami v smislu njihovih substančnih, torej določujočih lastnosti. Vendar pa to kljub temu ne spremeni dejstva, da se je koncept rase v evropski idejni zgodovini oblikoval kot ontološka kategorija biti. V tem okviru se je rasa izoblikovala kot filozofski koncept substance, ki jo je bilo mogoče aplicirati tako na biološko realnost kot tudi v družbenih teorijah. V teh kontekstih je dojeta kot skupek prirojenih značilnosti, ki jih na osebni ravni ni mogoče spremeniti. Rasa vsakega človeka je torej hkrati njegov *telos*, ki ga v veliki meri determinira. Sekundarne značilnosti določene osebe imajo na tovrstno esenco zgolj zanemarljiv učinek. V tej logiki je esenca vsake osebe apriorna, vse njene empirične manifestacije, kot na primer kulturna kompetenca, izobrazba, moralno vedenje ter zgodovinske izkušnje, pa so zgolj sekundarne narave (Xiang, 2019, 2–3).

V svojem delu *Anti-Semit in Jud* je Jean-Paul Sartre takole opisal osnovno naravo antisemitizma skozi optiko ontološke substance: »Princip, na katerem je osnovan antisemitizem, je tak, da konkretno posedovanje določenega objekta na nekakšen magičen način temu objektu daje tudi določen pomen« (Sartre, 1995: 16–17). Tudi v primeru, da bo Jud torej v sebi integriral vse značilnosti francoske kulture, nikoli ne bo mogel biti pravi Francoz, kajti v sebi nepreklicno nosi esenco judovstva. Ta pa ima posledice tudi za rasno diskriminacijo, ki Francozom omogoča ohranjanje in razvijanje občutka večvrednosti:

S tem ko obravnavam Juda kot manjvredno in slabo bitje, hkrati potrdim, da sodim sam k eliti. V nasprotju s tisto iz modernega obdobja, ki je osnovana na dosežkih, zaslugah ali delu, je ta elita podobna dedni aristokraciji. Ničesar mi ni treba storiti za to, da pripomorem k svoji večvrednosti, in tudi izgubiti je ne morem. Dana mi je bila enkrat za vselej. Je stvar (p. t., 18).

Za razliko od parmenidovske paradigme, ki je osnova kartezijske filozofije, se namreč v klasični kitajski filozofiji koncept rase v smislu esence, ki določa bivanje, nikoli ne bi mogel razviti, saj je ta filozofija temeljila na antiesencialistični konceptualizaciji sestva. V izvornem konfucijanskem kanonu, denimo, človeškost vsake posameznice ali posameznika opredeljujemo z inkorporacijo kulturnih norm in ustreznega

vedenja.¹⁵ Razlike med ljudmi v tem okviru nikoli niso razumljene kot produkt biologije, temveč kot rezultat variiranja med različnimi kulturami in običaji.¹⁶ Proces izobraževanja, ki omogoča tovrstno učenje, bi lahko še najbolje opisali z nemškim izrazom »Bildung«, kot ga razlaga Jean Grondin:

Bistvo človeštva je prav v tem, da zmore preseči vsakršno esenco, ki bi mu jo lahko kdorkoli pripisal ... Človek, ki se nenehno uči, ne more imeti fiksne esence. Lahko se nenehno izgrajuje in oblikuje prek *Bildung* (Grondin, 1995: 119).

Podobno se tudi tradicionalni kitajski misleci in mislice nikoli niso spraševali, kaj naj bi bila končna esenca, ki naj bi nekoga opredeljevala.¹⁷ Osredotočali so se samo na proces njegovega ali njenega učenja in osebne rasti. Za razliko od esencialističnega modela osebnosti je edina lastnost, ki je po njihovem mnenju ljudem prirojena, njihov potencial dobrote in moralnosti:

To, česar so ljudje sposobni brez učenja, je njihov potencial dobrote in moralnosti. To, kar vedo, ne da bi morali o tem razmišljati, je njihovo moralno praznanje. Ni otroka v naročju odraslega, ki ne bi vedel, kako ljubiti svoje starše (Mengzi s. d. Ji Xin I, 15).

人之所不學而能者，其良能也；所不慮而知者，其良知也。孩提之童，無不知愛其親者。

To je tesno povezano z dejstvom, da je kitajska filozofija procesna in zato ni združljiva z idejnimi sistemi, ki so se razvili na osnovi statičnega razumevanja substance. Zato tudi ni presenetljivo, da ontologija, kot smo videli prej, v kitajski kulturi ne more obstajati ločeno od epistemologije. To se kaže tudi v konfucijanski etiki, ki temelji na predpostavki, da lahko s pomočjo kulture vsak človek postane visoko moralna osebnost. Ta podmena je v diametralnem nasprotju z idejo rase in ravnim determinizmom, hkrati pa je v kitajski zgodovini prevzela vlogo osrednjega kriterija urejanja medčloveških

15 Za izvrstno in zelo podrobno analizo razlik med ontološkimi konceptualizacijami rase kot esencialistične kategorije sebstva na eni in konfucijanskih, kulturno opredeljenih postavk sebstva na drugi strani glej Xiang, 2019a in 2019b. Tudi Roger Ames v članku o problematiki »metafizike« v kitajski filozofiji (2020, 169) poda nazorno razlago razlike med starogrškim pojmovanjem »človeškega bitja« (human being) in starokitajskim dojemanjem »človeškega nastajanja« (human becoming).

16 Enako velja za zloglasno konfucijansko hierarhijo. Pri tem je namreč šlo izključno za družbeno in ne ontološko utemeljeno hierarhijo.

17 Zgoraj opisana odsotnost koncepta rase v kitajski filozofiji in kulturi je povezana tudi s kitajsko zgodovino. Kitajci in Kitajke, ki tvorijo petino človeštva, niso enovita entiteta, saj so nastali (in še nastajajo) kot hibridni rezultat združevanja in stapljanja izvorno zelo različnih ljudi in kultur, ki so naseljevale geografsko območje današnje Kitajske. Kitajska se ni širila z ekspanzivno kolonializacijo, temveč z akulturacijo in absorpcijo izvorno »tujih« območij.

odnosov, vključno z odnosi med pripadniki različnih držav, kultur ali porekel. Tradicionalna kitajska etika je relacijska, saj se je v predmoderni kitajski družbi sestvo posameznika vzpostavilo šele prek mnogovrstnega omrežja odnosov s soljudmi.

5 Zaključek

Kot izpostavljata sociolog Frank Furedi (1998, 229) in Xiang Shuchen (2019a, 1), so številne raziskave nazorno pokazale, da je pojav rasizma »pomembna slabost zahodnih družb, ki jo je težko ovreči« (Furedi, 1998, 231). Kot odgovor na tovrstne predpostavke je bilo v zadnjih desetletjih v zahodni sinologiji mogoče opaziti močno tendenco po relativiziranju zahodne konceptualizacije rasizma, ki se je kazala v poskusih njegovega rekonstruiranja kot nečesa univerzalnega (Furedi, 1998, 225–231). V tem kontekstu lahko omenimo knjigo Franka Dikötterja *Diskurz rase v moderni Kitajski*, v kateri je avtor želel dokazati, da je bila že v predmoderni Kitajski med ljudmi razširjena zavest o obstoju različnih ras. Vendar tudi tovrstna dela priznavajo, da se je rasna kategorizacija na Kitajskem pričela razvijati šele v procesu pričetkov prevzemanja zahodne miselnosti, ko so se moderni izobraženci Yan Fu, Liang Qichao in Kang Youwei zavestno obrnili proti kitajski tradiciji, ki so jo želeli nadomestiti z »naprednimi« zahodnimi idejami. Pričujoči članek je prikazal, da je prav ta tradicija ena od možnosti za drugačno videnje »Drugega«.

Učenje in ozaveščanje drugačnih modelov razumevanja človeka in človeškosti nam lahko daje tudi upanje na možnost solidarnosti in sodelovanja, ki presega omejitve esencialističnega dojetja »ras« in »kultur«. Zato bi moral biti uvid v tovrstne modele, ki je možen zgolj na osnovi medkulturnih dialogov, pomemben del strategij za zajezitev pandemije COVID-19 in številnih podobnih izzivov, ki nas po vsej verjetnosti še čakajo v prihodnosti.

Zahvala

Članek je nastal kot rezultat raziskav, ki jih je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) v okviru raziskovalnega programa *Azijski jeziki in kulture* (P6-0243) ter v okviru raziskovalnega projekta N6-0161 *Humanizem v medkulturni perspektivi: Evropa in Kitajska*.

Viri in literatura

- Ames, R. T., Yu Jiyuan 余紀元 and Retrofitting »Metaphysics« for Confucian Philosophy: Human »Beings« or Human »Becomings«?, *Asian Studies* 8 (1), 2020, str. 169–81.
- Boothe, C., COVID-19 Theories, Black History and Transmodernity. 27. 4. 2020, str. 1–9. https://www.academia.edu/42868007/Covid_19_History_and_Transmodernity (dostop 2. julij 2020).

- Cheng, C. Y., Inquiring into the Primary Model: Yi Jing And The Onto-Hermeneutical Tradition, *Journal of Chinese Philosophy* 30 (3, 4), 2003, str. 289–312.
- Fraser, C., Truth in Moist Dialectics, *Journal of Chinese Philosophy*, 39 (3), 2012, str. 351–368.
- Furedi, F., *The Silent War: Imperialism and the Changing Perception of Race*, New Brunswick 1998.
- Gulič, P., Filozofske razsežnosti rasizma (neobjavljeno magistrsko delo), Ljubljana, Oddelek za filozofijo FF UL 2015.
- Grondin, J., *Sources of Hermeneutics*, New York 1995.
- Hall, D. in Ames, R. T., *Thinking from the Han: Self, Truth, and Transcendence in Chinese and Western Culture*, Albany, New York 1998.
- Haslanger, S., Ontology and Social Construction, *Philosophical Topics* 23 (2), 1995, str. 95–125.
- He Zhen 何震, Nüzi jiefang wenti 女子解放問題 [Problem osvoboditve žensk], v: *Wuzhengfuzhuyi sixiang ziliao xuan* (ur. Ge Maochun in drugi), Peking 1983, str. 98–107.
- Henry, F. in Tator, C., *Racial Profiling in Canada: Challenging the Myths of a Few Bad Apples*, Toronto 2006.
- Keegan, T., *The Colonial Roots of Racism: Colonial South Africa and the Origins of the Racial Order*, Charlottesville 1997.
- Liu, Y. et al., Neural Basis of Disgust Perception in Racial Prejudice, *Human Brain Mapping* 36, 2015, str. 5275–5286.
- Lunyu s. d., Razprave, v: Chinese Text Project. Pre-Qin and Han. <https://ctext.org/analects> (dostop 7. julij 2020).
- Mallon, R., Race: Normative, not Methaphysical or Semantic, *Ethics* 116 (3), 2006, str. 525–551.
- Martel, C., COVID-19 Fueling Anti-Asian Racism and Xenophobia Worldwide, v: Human Rights Watch. 12. 5. 2020, str. 1–11; <https://www.hrw.org/news/2020/05/12/covid-19-fueling-anti-asian-racism-and-xenophobia-worldwide> (dostop 7. junij 2020).
- Mengzi 孟子 (Mencij). s. d., v: Chinese Text Project. Pre-Qin and Han. <https://ctext.org/mengzi> (dostop 10. julij 2020).
- Pai, Hsiao H., The corona Virus Crisis has exposed China's long history of racism, *The Guardian*, 25. 4. 2020. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/apr/25/coronavirus-exposed-china-history-racism-africans-guangzhou> (dostop 2. julij 2020).
- Pasch, K., Coronavirus: The latest disease to fuel mistrust, fear and racism, *The Conversation*, 12. 2. 2020. <https://theconversation.com/coronavirus-the-latest-disease-to-fuel-mistrust-fear-and-racism-130853> (dostop 6. julij 2020).
- Ramšak, M., Medical Racism, *European Journal of Bioethics* 11 (1), 2020, str. 9–36.
- Rošker, J. S., What is Virism and How is It Connected to Chinese Philosophy, v: *EACP Newsletter* (ur. Soeffel, C.), Trier 2020a, str. 3–6.
- Rošker, J. S., Tradicionalna siniška relacijska etika in organizacija družbe v kriznih časih virusnih epidemij, v: *Pandemija COVID-19 v Aziji* (ur. J. S. Rošker), Ljubljana 2020b.
- Rošker, J. S., *V sencih velikih mojstrov*, Ljubljana 2020c.
- Rošker, J. S., *Interpreting Chinese Philosophy: A New Methodology*, London 2021.
- Sartre, J. P., *Anti-Semite and Jew: An Exploration of the Etiology of Hate*, New York 1995.
- Schaller, M. in Park, J. H., The Behavioral Immune System (and Why It Matters), *Science* 20 (2), 2011, str. 99–103.
- Van den Stock, A., Imprints of the Thing in Itself: Li Zehou's Critique of Critical Philosophy and the Historicization of the Transcendental, *Asian Studies* 8 (1), 2020, str. 15–35.

- Tan, C., *The Equal Onto-Epistemology of the »Equal Discourse of Things«* [齊物論 *Qiwulun*] *Chapter: A Semantic Approach*, *Tetsugaku* (2), 2018, str. 282–95.
- Xiang, S., *Why the Confucians Had No Concept of Race (Part I): The Antiessentialist Cultural Understanding of Self*, *Philosophy Compass* 2019a, DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12628>.
- Xiang, S., *Why the Confucians Had No Concept of Race (Part II): Cultural Difference, Environment, and Achievement*, *Philosophy Compass*, 2019b: <https://doi.org/10.1111/phc3.12627>.
- Žižek, S. *Politically Correct White People who Practise Self-Contempt are Contributing NOTHING in the Fight to End Racism*, 1. 7. 2020. https://www.rt.com/op-ed/493408-white-racism-fight-guilty/?fbclid=IwAR0UTkZ8yKvLFivWUhYFgpz7FOhZuKcEZvjBvY2W3Gdba2zXkCKTRNJU_Sk (dostop 2. julij 2020).

Jana S. Rošker

Porast rasizmov med pandemijo COVID-19 in ontologija rase: medkulturna primerjava evropske in kitajske tradicije

Ključne besede: COVID-19, etika pandemij, rasizem, rasna esenca, substanca rase

Pričujoči članek izhaja iz medkulturene problematike kriznih situacij, ki se kažejo na svetovni ravni in med katere brez dvoma sodi tudi pandemija virusne bolezni COVID-19. Ukvarja se z vprašanjem, ali je rasizem univerzalen ali kulturno pogojen pojav, in pokaže, da je rasizem idejna dediščina ontološkega statusa koncepta rase, ki se je razvil in prevladal v evropski idejni tradiciji. S prikazom razlik med esencialističnim in procesnim dojemanjem človeka pokaže, da je rasizem kot politični in družbeni pojav specifična dediščina evropske znanosti in da ni občečloveški način razumevanja oziroma kategoriziranja pripadnikov in pripadnic človeške vrste. S predstavitvijo tradicionalnih kitajskih modelov relacijskega in antiesencialističnega koncepta sebstva želi avtorica prikazati nove možnosti dojemanja medosebnih in medkulturnih interakcij, ki lahko vodijo k solidarnosti in sodelovanju, ki sta nujna za izdelavo celostnih strategij za sedanja in bodoča soočanja s pandemijami in drugimi globalnimi katastrofami.

Jana S. Rošker

The rise of racism during the COVID-19 pandemic and the ontology of race: Intercultural comparison of European and Chinese traditions

Keywords: COVID-19, ethics of pandemics, racism, racial essence, the substance of race

This article takes as its starting point the cross-cultural problem of crisis situations that manifest themselves at the global level. COVID-19 is undoubtedly one such crisis. The article deals with the question of whether racism is a universal or a culturally conditioned phenomenon. It shows that racism as such is an ideational heritage of the ontological concept of race developed and established within the European intellectual tradition. By pointing out the differences between the essentialist and processual understandings of human beings, it shows that racism as a political and social fact is a specific heritage of European scholarship and is by no means a universally human mode of perceiving and categorizing people. By introducing the traditional Chinese models of relational and anti-essentialist concept of the self, the paper aims to show some new ways of perceiving interpersonal and intercultural interactions that can lead to solidarity and cooperation, which are urgently needed for devising comprehensive strategies of present and future confrontation with pandemics and other global crises.

O avtorici

Jana S. Rošker je redna profesorica sinologije, ki je specializirana za področje kitajske filozofije in se ukvarja zlasti s tradicionalno kitajsko epistemologijo, klasično kitajsko logiko, metodologijo transkulturnih raziskav v sinologiji in sodobnimi teoretskimi diskurzi na Kitajskem. Na teh področjih je doslej objavila dvajset znanstvenih monografij in več kot sto znanstvenih člankov. Je glavna urednica vplivne mednarodne znanstvene revije *Asian Studies* ter ustanoviteljica, prva predsednica in častna članica mednarodnega združenja European Association for Chinese Philosophy (EACP). Je prejemnica številnih nacionalnih in mednarodnih nagrad in priznanj.

About the author

Jana S. Rošker is Full Professor of Sinology, specialized in the areas of Chinese philosophy, traditional Chinese epistemology, classic Chinese logic, methodology of transcultural research in sinology and contemporary theoretical debates in China. She is the author of twenty books and over one hundred scientific papers. She is the editor of the internationally acclaimed journal *Asian Studies* as well as the founder, first president, and honorary member of European Association for Chinese Philosophy (EACP). She has received a number of national and international awards.